

HONORÉ DE BALZAC

GİZLİ
BAŞYAPIT

Çeviri: SAMİH RİFAT

HONORÉ DE BALZAC
GİZLİ
BAŞYAPIT

Can Klasik

Le Chef-d'œuvre inconnu, Honoré de Balzac

© 2007, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2007

7. basım: Şubat 2019, İstanbul

Bu kitabın 7. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Düzeltili: Aylin Samancı Elmasdağ

Mizanpaj: Atahan Sıralar, Bahar Kuru Yerek

Kapak uygulama: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3964-4

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750739644

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

HONORÉ DE BALZAC
GİZLİ
BAŞYAPIT

Fransızca aslından çeviren

Samih Rifat

♥can

Honoré de Balzac'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

İki Yeni Gelinin Anıları, 1983

Eugénie Grandet, 1983

Vadideki Zambak, 1990

Goriot Baba, 2000

Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti, 2012

Uzun Yaşam İksiri, 2016

HONORÉ DE BALZAC, 1799'da Fransa'nın Tours kentinde doğdu. Kendi adıyla yayımlanan ilk eseri *Köylü İsyanı* tarihî bir romandı. 1829-30 yıllarında taşra yaşamına yönelen Balzac'ın *Tours Papazı* ve *Eugénie Grandet* gibi romanları basıldı. Yapıtlarını büyük bir bütün oluşturacak biçimde üç grupta tasarladı: insan yaşamını ve toplumu yöneten ilkeleri ele alan “çözümleyici incelemeler”; insan eylemini belirleyen nedenleri ortaya koyan “felsefi incelemeler”; bu nedenlerin sonuçlarını gösteren “töre incelemeleri”. Bu bakımdan *Goriot Baba*, gerçekçilik akımının başyapıtı sayılır. Balzac, bu eserlerinin tümüne Dante'yi anıştıran bir başlık koydu: “İnsanlık Komedyası”. Balzac, 1850'de Paris'te öldüğü zaman, ardında 85'i tamamlanmış, 50'si taslak halinde kalmış roman ve 2000'i aşkın roman karakteri bırakmıştı.

SAMİH RİFAT, 1945 yılında doğdu. Mimar, fotoğrafçı, çevirmen. Saint-Benoit Lisesi ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. 1978'den günümüze, çeşitli gazete ve dergilerde, mimarlık, fotoğraf ve genel olarak sanat konularında yazılar yazdı; şiir ve düzyazı çeviri kitaplar yayımladı; René Char, André Verdet, Kavafis, Seferis, Platon, Le Corbusier, Claude Simon, Michel Butor gibi ozan ve yazarları dilimize çevirdi; Antikçağ ve Bizans ozanlarından şiir seçkileri yayımladı. 2007 yılında İstanbul'da öldü.

Frenhofer'in Cinneti ve Bizler

Gizli Başyapıt'ın¹ girişini az çok andıran bir tümceyle başlarsak: "1993 yılının sonlarına doğru soğuk bir Aralık sabahı, oldukça sıkı giyinmiş, orta yaşlı iki adam, Paris'teki Grands-Augustins Sokağı'nda bir evin kapısı önünde dolaşıyorlardı." Enis Batur'la ikimizdik bu iki aylak; sokağın ortalarında yükselen eski bir yapının görkemli kütesini seyrediyor, avlu kapısından içeriyi, avluya bakan asıl cepheyi görmeye çalışıyorduk. Beni oraya Enis götürmüş ve şimdilerde sanat eğitimiyle ilgili bir kurumun yerleştiği evin kapısında bir fotoğrafını çekmemi istemişti (çektğim fotoğraflardan birini, bir kitabının arka kapağında kullandı; aşağıda aktaracağım bilgileri de çoğunlukla onun bana ulaştırdığı kaynaklardan derledim). Sonradan adının *Brière de Bretteville Konağı* olduğunu öğrendiğim yapı, eski Paris'in birkaç katlı, avludan girişli, ağır taş yapıla-

1. Le *Chef-d'œuvre inconnu*'nün başlığını dilimize çevirirken neden küçük bir anlam kaymasına başvurduğumu ve *inconnu* sözcüğü karşılığında kullanılagelen (bence biri eski, öbürü kullanışsız) "meçhul" ya da "bilinmeyen" sözcüklerine "gizli"yi neden yeğlediğimi, metni okuduklarında okurlar anlayacak ve beni haklı bulacaklardır umarım. (Ç.N.)

rından biriydi ve kemerli, üçgen alınlıklı avlu kapısında okuduğum mermer levha, ağzımı şaşkınlıktan bir karış açık bırakmıştı: “Picasso, 1936’dan 1955’e kadar burada yaşamış ve Guernica’yı 1937’de bu atölyede yapmıştır. Öte yandan Balzac da Le Chef-d’œuvre inconnu adlı öyküsündeki olayın burada geçtiğini söyler.” Paris’te yapıların duvarlarında zaman zaman insanı heyecanlandıran levhalara, sevdiğiniz sanatçıların, yazarların adlarına rastlarsınız ama böyle bir ikili kolay bulunur şey değildi. Üstelik Jacques Rivette’in *Gizli Başyapıt* uyarlaması *La Belle Noiseuse* filmini kısa bir süre önce görmüştük ve Frenhofer’in cinnetiyle Rivette’in konuya bakışı, Enis’le o sıralar sık dönüp geldiğimiz sohbet konularımızdan biriydi. Enis, birkaç yıl sonra, bu konuyu kuşatan *Frenhofer Olmak, Balzac’ın Meçhul Şaheser’i İçin Picasso’nun XIX+I İllüstrasyonu ve Tahribat Sanatı Üzerine Söyleni* adlı o güzel kitabını yayımladı. Benim o sıralar aklıma düşen, bu *Meçhul Şaheser*’in yeni bir çevirisini yapma tasarısı da, ne yapalım ki, ancak on iki yıl sonra gerçekleşebildi.

Yeni bir çeviri diyorum; çünkü yapıtın Nahit Ulvi Akgün tarafından *Bilinmeyen Şaheser* adıyla yapılmış ve kırklı yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış bir çevirisi vardı. Ama o dönemin bütün çevirileri gibi dili epeyce eskimiş bir çeviriydi bu. Önemli bir yazın adamının elinden çıkmış, yetkin ve usta işi bir çeviri olmasına karşın, artık kullanmadığımız sözcüklerle dolu, okunması zorlaşmış bir metindi. Bu yüzden yeni bir çeviriyi hak ediyordu. Öte yandan beni heyecanlandıran, coşturan ya da zorlayan metinleri

her zaman çevirmek istemişimdir. Çünkü çeviri, sanırım en iyi, en derin, en ayrıntılı okuma biçimidir. Sevdiğiniz bir metni çevirirken, belirli bir dilde kurulmuş bir söz ve anlam yapısına başka bir dilde karşılık ararken alınan tat, hiçbir şeye benzemez!

Balzac'ın *Gizli Başyapıt*'ı özellikle sanat dünyasını çok ilgilendirmiş bir metindir. Çünkü tepeden tırnağa resmin, sanatın, yaratının sorularıyla örülüdür. Yazıldığı dönemden başlayarak ressam-ları, sanatçıları, sanat tarihçilerini şaşırtmış, düşündürmüş, heyecanlandırmıştır. Bunların ilki, belki de en önemlisi Cézanne'dır. Kendini Frenhofer'le özdeşleştirdiği söylenir ki, hiç de yadırgatıcı değildir bu. O da Frenhofer gibi tam bir tutku ve çile adamıdır. Emile Bernard'ın anılarında aktardığı bir sahne, her şeyden önce sessizliğiyle, çok heyecan verici geliyor bana: *"Bir akşam ona Balzac'ın Gizli Başyapıt'ından ve öykünün kahramanı Frenhofer'den söz açtım; masadan kalktı, gelip önüme dikildi ve işaretparmağını göğsüne bastırarak – ağızından tek sözcük çıkmadan ve bu hareketi art arda yineleyerek– öyküdeki kişinin kendisi olduğunu belirtti. Öyle heyecanlanmıştı ki, gözleri yaşlarla dolmuştu."*

"Başyapıt"la tutkulu bir ilişki kuran bir başka büyük ressam da Picasso'dur. Önce 1927 yılında Ambroise Vollard'ın yayımladığı "şık" bir *Gizli Başyapıt* baskısını resimlemiş (çok az sayıda basılan ve hemen bir koleksiyon parçası haline gelen bu kitap, bugün Avrupa piyasalarında otuz-kırk bin euro'ya alıcı buluyor), dokuz yıl sonra da bu

öykünün geçtiği söylenen evi¹ kiralayıp yirmi yıla yakın oturmuştur. Gerçi Balzac, öykünün yalnızca baş tarafını Grands Augustins Sokağı'na yerleştirir; evin önündeki tabela da bu yüzden biraz yanıltıcıdır. Balzac için burası, François Porbus'ün evi ve atölyesidir; asıl mekân, yani çılgın Frenhofer'in eviyse Saint-Michel Köprüsü'ne doğru başka bir yerdedir. Bu yanılgıya *Frenhofer Olmak*'ta Enis Batur da düştü; onu uyardığımda çok geç olmuş, kitap basılmıştı. Şu işe bakın ki, Enis de Balzac'ın Frenhofer için verdiği yaklaşık adrese çok yakın bir yerde –tam aynı yer değilse eğer– altı ay kadar oturdu. Üstelik oturduğu 17. yüzyıl yapısının üst katını, bir süre Matisse'in atölye olarak kullandığı söyleniyordu. Paris böyledir işte; bu büyümlü kentte gerçek ve kurgu kişilerle hayaletler, aynı sokaklarda, aynı evlerde dolaşıp birbirlerinin düşlerine girerler.

Gizli Başyapıt “mitosu” üstüne kapsamlı bir inceleme² yayımlayan Amerikalı sanat tarihçisi Dore Ashton, Picasso'nun metnin bütünümlü okumamış bile olabileceğini ama Frenhofer tipinin, tıpkı Cézanne gibi onu da çok etkilediğini söylüyor. Picasso'nun bu kitap için hazırladığı baskıların dökümü de epeyce ilginç: *Ressam ve Modeli* başlıklı “metin dışı” on iki asitli baskı (burada Picasso'nun takıntı-

1. Bu inancın neye dayandığı da pek belli değil. Balzac, metinde yapının tam yerini belirtmiyor. Belki bunu başka bir yerde yazmış ya da doğrudan doğruya Paris halkının düş gücü, öyküdeki yapıyla görkemli Brière de Bretteville Konağı'nı özdeşleştirmiş olabilir. Taradığım kaynaklarda bunlarla ilgili bir bilgi bulamadım; ama eninde sonunda öykümüzün uydurma olduğunu ve aslında hiçbir şeyin hiçbir yerde geçmediğini unutmayalım. (Ç.N.)

2. *A Fable of Modern Art*, University of California Press, 1991. (Ç.N.)

larından biriyle Balzac'ın metni, sanki karşılıklı birbirlerini aydınlatıyorlar; ama "ressam", ufak tefek ve yaşlı Frenhofer'den çok, güçlü kuvvetli, saçlı sakallı bir adama, belki de Picasso'ya benziyor; sanki burada da üstü kapalı bir özdeşleşme arayışı var); eliye yakın kübist esinli "metin içi" tahtabaskı ve Frenhofer'in başyapıtını simgeleyen on altı gizemli, soyut, tuhaf çizim. Anlamı belirsiz birtakım yuvarlakları birbirine bağlayan rasgele çizgiler var, bu desenlerde (*Frenhofer Olmak*'ta hepsini bulabilirsiniz). Rasgele değil elbette; metin katında bir "yapıt" imgesinin, büyük bir ressam tarafından görüntü katına aktarılması çabası bu. Aslında Balzac, öykünün sonuna doğru, gizli başyapıtı iki ressamın gözünden oldukça ayrıntılı bir biçimde betimliyor; anlattığı da, yüz yıl öncesinden, tam bir "soyut" resim. Picasso'nun *Ressam ve Modeli* dizisindeki basıklarda, ressamla model arasında bu betimi andıran tuvaler görüyoruz. Ama asıl çizimler, betimlenen resme hiç benzemiyor; dahası önümüzde tek değil, on altı "yeniden canlandırma denemesi" var – bu tuhaf biçimler böyle tanımlanabilir mi, bunu da pek kestiremiyorum. Ama öyle ya da böyle, aşkın bir "resimleme" çabası karşısında olduğumuz kesin.

20. yüzyılda bu öyküyle ilgilenmiş, bu konuda denemeler kaleme almış yazarlar arasında Michel Leiris, Hubert Damisch, Michel Serres, Georges Didi-Huberman gibi ünlülerin yer aldığını görüyoruz. Fransız yönetmen Jacques Rivette'in çektiği ve iki farklı biçimde kurguladığı *La Belle Noiseuse* filminden başta söz etmiştim. Bu filmin, çok heyecan verici bir *Gizli Başyapıt* uyarlaması olduğunu, Balzac'ın öyküsünü, çağımıza taşıyarak ve

biraz değiştirerek yeniden anlattığını, konuya da yeni estetik ve dūřünsel boyutlar getirdiğini eklemeliyim.

Gizli Başyapıt'ta Balzac'ın, çılgın ressam Frenhofer'in ya da François Porbus'ün ağzından dile getirdiği, resim sanatıyla ilgili dūřüncelerin bir bölümü, bugün biraz eskimiş bir resim anlayışına götürüyor bizi. Balzac bu metni Delacroix'nın, Corot'nun, Ingres'in çağında kaleme alıyor. Resim tekniğiyle ilgili sözlerinde de, portresini yaptırmak üzere poz verdiği Boulanger'den, řu Osman Hamdi Bey'in de hocası, "Romantik" ressam Boulanger'den ya da epeyce bir süre dostluk ettiği Théophile Gautier ve çevresinden esinlendiği sanılıyor. Örneęin, resimde üçüncü boyut etkisini yaratma ya da çizgi-renk ikilemi üstüne söyledikleri, hep belirli bir çağın ve resim anlayışının sorunları. Araya sıkıştırdığı bir "mesel"le (Mabuse'ün kâğıdı kumaş gibi boyayıp herkesi yanılması) ta Eski Yunan'dan beri Avrupa sanatına dert olmuş, herkesi yanılmış, insanların kafasını karıştırmış bir "sözde" soruna değiniyor (meraklı okur, Apelle'nin üzümlerini, Myron'un inek yontusu öyküsünü anımsayacaktır). Bütün bunların günümüz ressamı için artık fazla bir anlamı yok; sanat tarihinde Mısırlı, Japon ya da Bizanslı ressam için olmadığı gibi. Buna karşılık, söz açtığı kimi şeyler, özellikle betimleme, biçim/içerik ilişkisi, sanatta tinselliğin ve dūřüncenin payı üstüne gözlemleri, tüm aęlar –ve belki de tüm sanat alanları– için geçerli, derin doğrular, sorular, yanıtlar içeriyor. Sanatsal yaratı ve yaratıcılık üstüne saptamaları, değindiği kimi estetik açmazlar, dile getirdiği kuşkular, evirip çevirdiği "tutku", "kusursuzluk

arayışı”, “delilik” gibi kavramlar insanı allak bullak eden ışıklar, aydınlıklar –ve tedirgin edici karanlıklar– seriyor önümüze. Frenhofer, ki büyük olasılıkla Cézanne’dan, Picasso’dan önce Balzac’ın ta kendisidir, sözünü ettiği resim sorunlarından çok, tipik bir örneğini oluşturduğu “ölümüne tutkulu” yaratıcı imgesinin doğrudan doğruya varoluş sorunlarına ve felsefe alanına uzanan boyutlarıyla bizi çok derinlerde bir yerimizden yakalıyor. *Gizli Başyapıt*’ın önemi ve evrenselliği de kuşkusuz buradan geliyor.

Bu olağanüstü metni ilk kez okuyacakları kiskanıyorum!

SAMİH RİFAT
İstanbul, Ekim 2005

Balzac, en ünlü yapıtlarından biri olan *Gizli Başyapıt*'ta, kusursuzluğu arayan ressam Frenhofer'in olağandışı öyküsünü anlatır. Başyapıtının üstünde tam on yıl çalışan bu 17. yüzyıl ressamı, resmi bitirdikten sonra iki genç hayranına gösterir. Okuru, dünya edebiyatının en çarpıcı sürprizlerinden biri beklemektedir.

Gizli Başyapıt yalnızca Picasso'yu değil, Cézanne gibi bir ressamı, Henry James gibi bir yazarı, Jacques Rivette gibi bir sinema ustasını da derinden etkilemiş, efsanevi bir öykü. Ressam Frenhofer'in çılgınlığı, belki de tüm sanatçıların çılgınlığı. Bu öykü, bir anlamda modern sanatın öyküsü.

"Olağanüstü... Balzac'ın gerçekliğin sonsuz arayışı içindeki ressamı, sonunda kapkara bir belirsizliğin ortasında buluyor kendini. O kadar çok gerçeklik var ki, insan hepsini kucaklayayım derken karanlıkta buluyor kendini..."

Pablo Picasso

#dünyaklasikleri #fransızklasikleri #gerçeklikarayışı #kusursuzluk
#resimsanatı #modernsanatınöyküsü

Kapak resmi: François-Louis Dejuinne

🌐 canyayinlari.com 🐦 twitter.com/canyayinlari 📘 facebook.com/canyayinevi

ISBN 978-975-07-3964-4

9 789750 739644

